

TEVHİD-İ TEDRİSAT KANUNU VE ÇAĞDAŞ EĞİTİM ÜZERİNE¹

Prof. Dr. Mustafa YURTKURAN

Sayın Bakanım, değerli öğretim üyeleri ve Bursa'nın değerli yöneticileri, Tevhid-i Tedrisat Kanununun kabul edildiği tarih olan 3 Mart tarihinde başlayan Eğitim Birliğini kutlama haftamıza hoş geldiniz. Türkiye Büyük Millet Meclisinde 3 Mart 1924 günü Saruhan Millet Vekili Vasıf Çınar ve 57 arkadaşının öğrenimin birleştirilmesi hakkında verdikleri önerge ele alınmıştır. Önerge sahipleri olan 57 parlamenter içinde hepimizin çok iyi tanıdığı Kılıç Ali, Ruşen Eşref Ünaydın, Refik Koraltan, Yunus Nadi, Recep Peker gibi ünlü isimler de vardı. Öğrenimin birleştirilmesi ile ilgili kanun teklifinin, gerekçesinin ilk paragrafı aynen şu şekilde başlıyordu. Bugünkü Türkçe ile aktarıyorum.

“Bir devletin kültür ve genel maarif siyasetinde ulusun düşünce ve duygu yönünden birliğini sağlamak için öğretimin birleştirilmesi, en doğru en bilimsel, en çağdaş ve her yerde faydaları ve iyiliği görülmüş bir ülküdür.”

Tevhid-i Tedrisat Kanununa geline nokta kadar olan süreçte neler yaşandı, kısaca değinmekte yarar görüyorum. Osmanlı eğitiminin esasını oluşturan medreselerde, -Fatih Döneminden sonra- başlayan yozlaşma, giderek ciddi boyutlara ulaştı. Medreseler, 16. yüzyılın sonuna gelindiğinde dini bilgiler veren kurumlar haline dönüşmüştü. Devlet, yetişmiş eleman ihtiyacını karşılamak için, çağdaş eğitim veren yeni okullar açmaya başladı. Bu okulların ilki 1773'te kurulan Mühendishanedir. Sonra bunu 19. yüzyılda orta öğretim alanında açılan rüştiye ve idadi okulları ile yüksek öğretim alanında açılan tıbbiye, harbiye, mülkiye okulları takip etti. Bunların yanında bir de yabancı ve azınlık okulları mevcuttu.

Yukarıda verilen bilgilerden de anlaşılacağı üzere Osmanlı Devletinin son dönemine gelindiğinde üç değişik eğitim sisteminin aynı anda İmparatorluk içersinde uygulandığını görüyoruz. Bir tanesi Şeriye ve Evkaf Vekaletine bağlı medreseler, diğeri Mekatib-i Umumiye Nezaretine bağlı çağdaş eğitim yapan rüştiye, idadi, tıbbiye, mülkiye, harbiye okulları, bir diğeri de kapitülasyonların getirdiği hakları kullanarak kurulmuş yabancı ve azınlık okullar.

¹ 3 Mart 2005'te Türkiye'nin “Çağdaş Eğitime Geçişi Haftası” Etkinlikleri Programında Rektör Prof. Dr. Mustafa YURTKURAN'ın Açış Konuşması.

Şimdi bu noktada oldukça dikkatli olmak gerekiyor, bilgiye dikkatli bakmamız lazım. Bakınız 1907 yılında, Anadolu ve civarında 465 tane yabancı okul var ve bu okullarda yabancı dilde eğitim yapılıyor. Yani eğitim dili Türkçe değil. Bu okullar öncelikle İstanbul'da konuşlanmış ama İstanbul dışında, Beyrut'ta 89 tane yabancı okul var. Elazığ'da 83 tane yabancı okul var. Düşünebiliyor musunuz? Elazığ da 83 tane Robert Koleji, Saint Joseph gibi okullar var. Diyarbakır'da, Halep'de ve Bitlis'de 22 şer tane Adana'da 18 tane Van'da 8 tane yabancı okul var. Buna karşılık Kırşehir'de yok, Nevşehir'de yok, Yozgat'ta yok. Yani Kurtuluş Savaşının başladığı günlerde Türk'e bırakılmış topraklarda yabancı okul yok. Yabancı okullar Kurtuluş Savaşından çok önce Osmanlı Devleti'nden koparılması planlanmış şehirlerde kurulmuş.

İşte üç ayrı tip insan yetiştiren eğitim sistemi, ilk kez İttihat ve Terakki Partisinin 1916 yılında yapılan kongresinde, masaya yatırılıyor ve kongrede çıkan rapor, bu üç değişik eğitim sisteminin yanlış olduğu doğrultusunda oluyor ve yabancı ve azınlık okullarının, azınlıkların imparatorluktan koparılmasında çok önemli roller oynadığına karar veriliyor. Bir yıl sonra 1917'de yine İttihat ve Terakki Partisinin kongresinde Ziya Gökalp, şöyle bir konuşma yapıyor; *"İstanbul'da üç tip kitapçı vardır. Sahaflar, Beyoğlu kitapçıları, Babıali kitapçıları. Sahaflardaki kitapçılarda, Arap ve İran maarifine ait kitaplar; Beyoğlu'ndaki kitapçılarda, Avrupa maarifine ait kitaplar; Babıali'dekiler de ise bir evvelkilerin perişan tercümeleri ve intihal ve taklitleri yer almaktadır. Milli maarifimiz ne kitapları ne de kitapçıları henüz vücuda gelmemiştir."* Yine Ziya Gökalp devam ediyor, *"Bir Ulusun böyle üç yüzlü bir hayat yaşaması normal midir? Bu üç eğitim yöntemini birleştirmedikçe gerçek bir ulus olmamız mümkün müdür? Uygarlığımızı birleştirecek maarifimizi pedagojimizi de birleştirmiş, ruhta düşünce de bağdaşık bir ulus olmuş olacağız. O halde bu işte daha bir süre ihmal göstermek asla doğru değildir."*

Ulu Önder Mustafa Kemal'in de gönülden paylaştığı ve savunduğu bu fikirler, Kurtuluş Savaşı yıllarında, ilk kez yeni Türk devletinin savunduğu görüş olarak tebarüz etmeye, kendini belirtmeye başladı. 7 Temmuz 1920'de Bakanlar Kurulu aldığı bir kararla, -maalesef mali olanaksızlar nedeniyle memur maaşlarının bile ödenemediği ki, savaş meydanlarındaki subaylar dahil- ilk maaş ödenecek memurların öğretmenler olduğuna karar verdi. Bakınız parasızlık nedeniyle devlet memurlarına maaş ödenemediği bir dönemde, 7 Temmuz 1920'de Bakanlar Kurulu mevcut parayla öncelikle öğretmenlerin maaşının ödenmesini kabul ediyor ve böylece asıl devrimin asıl savaşın aydınlanmada olacağına ilk belirtilerini veriyordu.

Mustafa Kemal, 16 Temmuz 1921'de Ankara'da toplanan Milli Eğitim Kongresinde, yaptığı konuşmada Yeni Cumhuriyetin milli eğitim politikasını şu şekilde ortaya koyuyordu; *"Eski dönemin hurafelerinden ve doğuş-*

tan gelen yeteneklerimizle de hiçbir ilgisi olmayan yabancı düşüncelerden doğudan ve batıdan gelebilen bütün etkilerden tamimiyle uzak ulusal karakterimize ve tarihimize uygun bir eğitim siyasasının uygulanması gerekmektedir.” ve yine Ulu Önder 22 Ekim 1922’de Bursa’da öğretmenlere, “En önemli ve verimli vazifelerimiz eğitim işleridir. Eğitim işlerinde kesinlikle zafer kazanmış olmak gerekir. Bir ulusun gerçek kurtuluşu ancak bu yolda olur bu zaferin sağlanması için hepimizin tek bir can tek bir düşünce olarak temelli bir izlençe üzerinde çalışması gerekir. Bence bu izlençelerin temel noktaları şunlardır: Toplumsal yaşamımızın gereklerine uyması, çağın gereklerine uygun olması. Gözlerimizi kapayıp soyutlanmış olarak yaşadığımızı sanamayız. Memleketimizi bir çember içine alıp cihan ile ilgisiz yaşayamayız. Aksine gelişmiş uygar bir ulus olarak uygarlık sahasının üzerinde yaşayacağız. Bu hayat ancak bilim ve fen ile olur. Bilim ve fen neredeyse oradan alacağız ve ulusun her bireyinin kafasına koyacağız. Bilim ve fen için sınır ve şart yoktur.” diye sesleniyordu.

Böylece Mustafa Kemal bu konuşmasıyla arkadan gelecek devrim kanunlarının ilk belirtilerini veriyordu. Nitekim 8 Mart 1923’te Maarif Bakanı İsmail Sefa imzasıyla, bir genelge yayımlanmış ve “Maarif Misakı” yani “Eğitim Andı” olarak adlandırılan bu genelgede, “Ulusal eğitimin temel amacı Türk ulusunu uygarlıkta en ileriye götürmek, yeni kuşakları Türk olmak onurunun gerektirdiği aşk, irade ve güçte yetiştirmek.” olarak zikrediliyor. Nitekim bu çalışmalardan ve toplumun hazırlanması konuşmalarından tartışmalarından sonra 3 Mart 1924’te, beş maddeden oluşan Tevhid-i Tedrisat Kanunu Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde kabul edilmiştir. Beş maddeden oluşan Tevhid-i Tedrisat Kanununun dördüncü maddesi dikkat çekicidir ve aynen şöyledir; “Maarif Vekâleti yüksek dîniyat mütehassısları yetiştirmek üzere Dârü’l-Fünûnda (Üniversitede) bir ilahiyat fakültesi tesis ve din hizmetleri için de mükellef memurlar yetiştirmek üzere İmam Hatip Liseleri açar.”

Bu kanunun içinde bulunan bir maddedir ve kanun dördüncü maddede İmam Hatip Liseleri mezunları ile İlahiyat Fakültesi mezunlarının ne yapacağını çerçeve içerisine almıştır. Din hizmetleri görmek üzere İmam Hatip Liseleri. Din âlimleri yetiştirmek üzere de İlahiyat Fakülteleri öngörülmüştür. Yani İmam Hatip Lisesinden mezun olanlar mühendis doktor olsun diye İmam Hatip Lisesinin açılmayacağını net olarak ortaya koymuştur. Bu durum günümüzde de geçerlidir. Yasanın bu açık hükmüne göre İmam Hatip okullarından ve İlahiyat fakültelerinden mezun olanların devlet görevlisi olarak din hizmetleri dışında bir hizmet yapmaları da mümkün değildir. Dördüncü madde gereğince 15 Mayıs 1924’te İstanbul Medresesi İmam Hatip okuluna çevrilmiştir. Kanunla, Süleymaniye Medresesinin yüksek bölümü de İlahiyat Fakültesi olarak yeniden düzenlenmiş, diğer kalan bütün medreselerde lav edilmiştir. Buraya kadar kısaca Osmanlıdan Tevhid-i Tedrisat Kanununa gelişi özetlemeye çalıştım.

Şimdi bir başka açıdan aynı süreci özetlemeye çalışacağım. Osmanlıda yüksek öğrenim ve oradan üniversiteye gelişi. Dârü'l-Fünûn yani fen evlerinin açılması düşüncesi 1845'te gündeme geliyor o zamanki maarif komisyonu tarafından gündeme getirilip padişaha bir rapor şeklinde sunuluyor ve 23 Temmuz 1846'da Dârü'l-Fünûn'un kurulması fermanı çıkıyor. Fakat ondan sonraki süreç içerisinde üç kez Dârü'l-Fünûn açılıyor ve her seferinde özellikle medrese müderrislerinin medresedeki hocaların yoğun baskı ve çabalarıyla her seferinde kapanıyor. Ancak ilk açılışından 56 yıl sonra dördüncü açılışında Dârü'l-Fünûn o zamanki anlamıyla batılı anlamda üniversite eğitimi yapacak şekilde ayaklarının üstünde durmayı başarabiliyor. Çok basit sebeplerden örneğin canlılığın havaya olan ihtiyacını gösterebilmek için bir fanus içersine koyulan kuşun havasız kalınca ölmesi sebebiyle Allah'ın verdiği canı alan kurum olarak lanetlenip kapatılıyor. Bu tip basit sebeplerle üç kez Dârü'l-Fünûn kapatılıyor.

Dârü'l-Fünûn açılışından sonraki çok uzun bir süre bilimsel anlamda özerklikten hiç söz edilemeyecek bir üniversite şeklinde çalışıyor. İkinci Meşrutiyet döneminde yine Ziya Gökalp'ten alıntı yapacağım. Gökalp, özerklikle ilgili bir şiir yazıyor diyor ki,

Dârü'l-Fünûn emirlerle düzelmez,
Onu yapar ancak serbest bir ilim;
Bir mesleğe haricinde fer gelmez
Bırakınız ilmi yapsın muallim!....

Söylemek istediği şu: Bu üniversiteler emirlerle, tepeden inme direktiflerle yönetilemez, üniversiteyi ancak "serbest bir ilim" gerçek üniversite haline getirir. Bu da akademisyenlerin hiçbir baskı altında kalmadan bilimin gerektirdiği objektiflikle üretmeleri anlamına gelir. Bir mesleğe kendi dışındaki unsurlardan ışık gelmez. Bir mesleğe, ancak o mesleğin sorunlarını bilen, koşullarını bilen, meslek erbabı ışık tutabilir. Bilim insanının tek amacı bilim yapmak, üretmek aydınlatmaktır. Bu da ancak aydınlanmış eğitim kurumunda olur.

Yine bir küçük anekdot Türkiye tarihinde Türkün tarihinde ilk üniversite boykotu Dârü'l-Fünûnda oluyor. 20 Nisan 1922'den 25 Ağustos 1922'ye kadar Dârü'l-Fünûnda dört ay süren bir boykot oluyor. Öğrenciler derslere girmiyorlar sebep dört tane hocalarının Cenap Şahabettin başta olmak üzere Ali Kemal, Rıza Teyfik, Hüseyin Daniş'ın bir de bir İngiliz hocalarının; yani biri İngiliz dördü Türk olmak üzere beş hocaların, Kurtuluş Savaşı ve Atatürk aleyhindeki konuşmaları.

Yukarıda da değinildiği üzere Dârü'l-Fünûn öğrencileri, derslerdeki bu konuşmalara tepkilerini gösterebilmek için dört ay boykota gidiyorlar ve muhtemeldir ki, Atatürk'ün gençliğe hitabesi bu genç çıkışın bir sonucudur. Şimdi Dârü'l-Fünûn, tabiatıyla bu boykotlarla sarsılıp İstiklal Savaşına da

sahip çıkmayınca Atatürk ciddi olarak Dârü'l-Fünûna karşı kırılıyor ve bu kırgınlığı ortadan kaldırmak için 19 Eylül 1923'te Yahya Kemal Beyatlı'nın önerisiyle Edebiyat Medresesi Müderrisleri Kurulu yani bugünkü deyişle Edebiyat Fakültesi Akademik Kurulu, Atatürk'e onursal profesörlük payesi veriyor. Atatürk bu onursal profesörlük payesinin kendisine verildiğini bildiren mektuba, *“Türk kültürünün odağı olan fakülteniz onursal Profesörlüğe seçilmemden dolayı kurumunuza teşekkür ederim. Eminim ki ulusal bağımsızlığımızı bilim alanında fakülteniz tamamlayacaktır. Bu onurlu gelişmenin meydana gelmesini üzerine alan kurulunuz arasında bulunmakta, bence onur vericidir.”*

Şimdi burada önemli olan medrese kelimesi yerine Fakülte kelimesinin ilk kez Atatürk tarafından bu telgrafta kullanılmasıdır. İlk literatürümüze resmi girişidir. Fakültenin biliyorsunuz Dârü'l-Fünûnun Rektörünün ismi Emin. Dârü'l-Fünûnun Emni; fakültelerin ismi de medrese. Edebiyat Fakültesi terimini ilk kez Atatürk bu telgrafta kullanıyor. Bundan sonra tabiatıyla batılı anlamda çağdaş eğitim kurumları kurulmaya başlıyor. Cumhuriyetin ilk kurduğu okul 1924'te Musiki Muallim Mektebi. Bakınız cumhuriyetin felsefesine. Belki bir tek cümleyle her şeyini anlatıyor. İlk kurulan okul, Musiki Muallim Mektebi, ikinci okul Ankara Hukuk Mektebi, üçüncü okul Gazi Eğitim Enstitüsü. Şimdi değerli arkadaşlar, 23 Mayıs 1926 Maarif Bakanı Mustafa Necati, Türkiye Büyük Millet Meclisindeki oturumunda cumhuriyet hükümetinin ve dolayısıyla da Atatürk'ün Dârü'l-Fünûna bakışını şu şekilde dile getiriyor:

“Dârü'l-Fünûn doğrudan doğruya bağımsız bir kurumdur. Ulusun manevi gücünün temsilcilerinden biridir. Kabul etmek gerekir ki, Dârü'l-Fünûn denem kurum doğrudan doğruya Maarif Bakanlığının buyruğu altında bir kurum değildir.” Maarif Bakanlığına bağlı ama Maarif Bakanı Dârü'l-Fünûnun kendi buyruğu altında bir kurum olmadığını söylüyor. *“Eğer gelişmiş her hangi bir kişi Dârü'l-Fünûn kurumuna şu şekilde, bu biçimde davranın diye emir verecek olursa, orada Dârü'l-Fünûn yok demektir.”* yani devrin Maarif Bakanı kendisine bağlı üniversiteye emir verilemeyeceğini, verildiği takdirde üniversitenin yok edileceğini söylüyor. Aynı Bakan 15 gün sonra Dârü'l-Fünûnda konuşuyor Dârü'l-Fünûnun müderris heyetine yani hocalarına diyor ki, *“Ulusun Üniversiteye bağladığı umudu haklı gösterecek güçlü kanıtta sayın müderrislerimizin, öğretmenlerimizin yayınları ve yapıtları olacaktır. Dârü'l-Fünûn Türkiye'nin bütün aydın takımının bilimsel odağıdır.”* Yıl 1926. *“Buradan çıkacak araştırmalar ve yapıtlar Türk aydınlarını yükseltecektir. Sizin yapacağınız eserlerdir ki, yurt aydınlarına yeni ufuklar açacak ve Türkiye'ye kültür alanında uluslararası bir onur kazandıracaktır. Bu ulusun uygarlık yeteneğini ve yaşam gücünü en yüksek kerte de temsil eden kurum Dârü'l-Fünûnun olduğu için Dârü'l-Fünûnunuz her alanda öteki uygar ulusların üniversiteleri düzeyine çıkma zorunluluğu da*

olduğunu özellikle belirtmek isterim.” Devrin Maarif Bakanı bilimsel bir ortamda yani Dârü’l-Fünûnun akademik kurulunda, hocalara uluslararası sahada yayın yapıldığı zaman ancak Türk Ulusunun layık olduğu yere gelebileceğini ve bu onurlu görevin Üniversitenin hocalarının yükümlülüğünde olduğunu söylüyor. Yıl 1926.

31 Mart 1933’e geldiğimizde Dârü’l-Fünûn kapatılıyor ve 1 Ağustos 1933’te İstanbul Üniversitesi olarak yeni çağdaş bir hayata başlıyor şimdi bu kapatıldığı tarihle İstanbul Üniversitesinin açıldığı tarih arasındaki geçiş dönemini uygulamanın esaslarını geçiş dönemindeki uygulamanın esaslarını saptayabilmek amacıyla tam yetkili bir komisyon oluşturuluyor. Komisyonunda Matematik Profesörü Kerim Erim var, Bakanlık Müsteşarı Salih Zeki Bey var ve Bakanlık Müfettişi Avni Başman ve Rüştü Uzer Beyler var. Bu komisyon, Dârü’l-Fünûn kapatılıp, İstanbul Üniversitesinin nasıl açılacağını prensiplerini belirlemek üzere çalışmaya başlıyor ve ilk aldığı karar tüm öğretim üyelerinin tüm mesailerini Üniversiteye vermeleri ve dışarıda muayenehane açmamaları ilkesi oluyor. Bu ilk karardır ve ilk aldıkları karar Türk Üniversitelerinin içindeki kanseri işaret etmiştir. Türk Üniversitelerinin bugün de içinde bulunan kanseri işaret etmiştir.

Şimdi değerli arkadaşlarım şu konuştuklarımın üzerinde kısa bir saptama yapacağım. Osmanlının son döneminde biraz önce söylediğim gibi üç tane eğitim kurumu var birbiriyle alakasız medreseler, batılı tarzdaki okullar, yabancı okullar. Üç okulu tespit ettiğimiz yıl 1907. Şimdi yıl 2005, Türkiye’de dört grup eğitim kurumu var. İmam Hatipler, Batılı tarzda eğitim veren laik çağdaş devlet okulları, özel okullar ve yabancı okullar. 1907 de karşı olup Tevhid-i Tedrisat Kanunu çıkarttığımız üç değişik eğitim sistemi vardı. 2005’te ise, dört değişik eğitim sistemiyle karşı karşıyayız. Millet olmamızla eşdeğer görülen 3 Mart 1924’te yasalaşan Tevhid-i Tedrisat Kanunu, 2005’te kanunun gerekçeleri aynı ile geçerli. 1916’da, 1920’de, 1922’de gerekçe teşkil eden ne varsa bugünde aynı gerekçeler geçerli. Ek olarak dört değişik eğitim sistemimizin dışında batının bize ek olarak dayattığı bir de anadilde eğitim durumu var, 1916’dan fazla olarak şimdi.

O zamanda (İkinci Meşrutiyet zamanı) Ziya Gökalp ne diyor? Dârü’l-Fünûnu emirlerle yönetemezsiniz diyor. İlim yapan Dârü’l-Fünûnu ancak ilimle yönetebilirsiniz, siz hocaların mesleğine ışık tutamazsınız, bırakın diyor ilimle uğraşsın hocalarımız. Yani Dârü’l-Fünûnun üstünde, üniversitenin üstünde üniversiteye şunu şöyle yap bunu böyle yap diyen bir kurumun olmaması gerektiğini söylüyor. İkinci Meşrutiyet sırasında. Nitekim Maarif Bakanı ben üniversitenin üstünde üniversiteye şöyle ol, böyle ol diyecek Bakan değilim, bunu dersek üniversite, üniversite olmaz diyor. Yıl 2005 üniversitenin üzerinde şunu şöyle yap, bunu böyle yap diyen kurum var mı? Yok mu?

Hepinize saygılar sunuyorum değerli arkadaşlar.

**HAKEMLİ
MAKALELER**